

УДК 656.835.111(100)"18/20"

С. Є. Орехова

СИМВОЛИ ДЕРЖАВНОСТІ НА ПОШТОВИХ МАРКАХ: СВІТОВІ СТАНДАРТИ

Стаття присвячена детальному аналізу емісії поштових марок держав світу протягом першої половини XIX – початку XXI ст. Дослідження ґрунтується на вивченні зображального контенту поштових марок стандартного типу, які є наймасовішими та призначені для багаторічного технологічного використання. Основний зміст дослідження становить аналіз символів державності на тлі поштових марок, які виступають носієм історичної інформації.

Ключові слова: поштова марка, знаки поштової оплати, символ державності, філателія.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-109-123

Реформаційні процеси поштової справи у 40-х р. XIX ст. на міжнародному рівні призвели до появи важливого технологічного інструменту – поштової марки, яка відразу стала символом державної ідентифікації. Історія поштової марки кожної держави складалась за різними політичними, економічними умовами державотворчого процесу.

Сьогодні поштова марка виконує не тільки комунікаційну (першочергову) та колекційну функції, які розвинулись у 40-х та 60-х роках XIX ст., а й монетарну, атрибутивну, рекламно-інформаційну, культурологічну. А відтак, вона виступає об'єктом наукових досліджень істориків, мистецтвознавців, культурологів, що свідчить про багатовекторність у науковому дискурсі. Вважаємо актуальним простежити, як світовий досвід створення поштових марок сформував основи сучасного національного марковидання.

Сформулювати роль атрибутивної функції поштової марки як символу державності є метою даної розвідки.

Джерельну базу статті складають каталоги поштових марок світу та України (Colnect. Удобная в обращении частная коллекция, 2020; Загорский и Киржнер, ред. 2009; Бехтір. ред. 1997; Крамаренко, 2011). Історію винаходу, способи виготовлення поштової марки, кількісний і якісний аналіз зображальних типів, процес формування державного колекційного фонду досліджували: В. Бродський (Бродский, 1968), І. Левітас, В. Басюк (Левітас и Басюк, 1975), М. Владінець (Владинец, 1975), Л. Рейн (Рейн, 1967). Сучасні українські дослідники В. Бехтір (Бехтір, 2006; Бехтір. ред. 1997), І. Гонцарюк, Д. Рипела (Гонцарюк. та Рипела, 2017), Ю. Бокарева (Бокарева, 2007), В. Фурман (Фурман, 2003), С. Орехова (Орехова, 2019а; Орехова, С.Є. 2019b; Орехова, 2015; Oriekhova, 2019) активно розробляють тему використання у поштовій справі, категорії досконалості графічної краси художнього образу аспекти історико-культурної спадщини.

Стандартні поштові марки – це знаки поштової оплати, які друкуються масовими накладами для тривалого (багаторічного) поштового використання. У зв'язку з цим вони

отримали іншу назву – «масові». Випуски стандартних марок у XIX ст., а в деяких країнах і у першій половині XX ст., класифіковані за територіальною ознакою для:

- послуг поштового зв'язку як усередині країни, так і за кордоном;
- послуг поштового зв'язку тільки всередині країни, наприклад: Польща (1860 р.), Туреччина (1876 р.);
- послуг міжнародного зв'язку, наприклад: Туреччина (1876 р.), Перу (1880–1886 рр.);
- локальні, дійсні в межах певних поштових територій, наприклад: Російська імперія (1863 р.) для пошти Петербурга і Москви;
- зональні, поширення яких обмежено політичними або економічними причинами, наприклад: у Німеччині (1872 р.) були випущені в двох варіантах для князівств і районів із різною валютою (в талерах і окремо в крейцерах) (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.96). Номінали стандартних марок відповідають тарифній політиці адміністратора поштового зв'язку держави. З причини універсалізації тарифної політики сучасні стандартні випуски, принаймні в Україні, призначені для послуг поштового зв'язку як усередині країни, так і за кордоном, мають гривневий та літерний номінал (літера обумовлена вартістю відповідної послуги).

Започатковано випуск стандартних марок введенням до обігу першої марки «Penny Black» (1840 р.). На марці зображено портрет королеви Вікторії з пам'ятної медалі 1838 р. «Рисунок 1». До створення цієї унікальної мініатюри головний поштмейстер держави Роуланд Хілл залучив видатних митців – художника Генрі Коула та граверів Чарльза й Фредерика Хітів (Влади́нец, 1975, с.16). До речі, розмір, формат, спосіб друкарського виконання, вибір предмета зображення й текст марки виявилися настільки вдалим, що вона стала зразком для унаслідувань у специфічній сфері мініатюрних графік. «Penny Black» – водночас і родоначальник портретного жанру поштової марки. Відтоді й до наших часів на марках Великобританії обов'язково подається портрет правлячого монарха. Так, марка із портретом Єлизавети II була введена у поштовий обіг 12.05.1952 р. «Рисунок 2» (Colnect. Удобная в обращении частная коллекция, 2020).

За прикладом «Penny Black» портрети глав держав почали зображати на марках багатьох країн світу. Простота і ясність відтворення образу разом із зрозумілістю символічного значення сприяли популярності цього типу малюнка. Зокрема на перших марках США 1847 р. – зображення Джорджа Вашингтона та Бенджаміна Франкліна «Рисунок 3–4», у 1887 р. «Рисунок 5». Портрети президентів США постійно повторювали у різних серіях, як основні стандартні випуски знаків поштової оплати (осатаній випуск у 2014 р. із портретом Авраама Лінкольна) «Рисунок 6». Портрети правителів подавалися на класичних марках Бельгії (1849 р.), Пруссії та Іспанії (1850 р.), Сардинії (1851 р.), Франції, Люксембургу й Нідерландів (1852 р.), відтворюються й дотепер.

Рисунок 1–6 – Поштові марки Великобританії та США

Малюнок «Penny Black», з медалі типу барельєфного профільного зображення, перейняв Жан-Жак Барр під час роботи над сюжетом першої французької марки. Митець повторив профільний рисунок жіночої голови, поверненої ліворуч, але водночас підкреслив графічний лінійний характер малюнка. Саме таке зображення мало призначення слугувати символом держави та набуло більш високої значимості, оскільки перед глядачем поставав не просто портрет королеви, а портрет римської богині Церери. Міфологічний античний символ родючості та хліборобства як символ мирної праці відтворювався на поштових марках та банкнотах республіки Франції (марка 1939 р.) «Рисунок 7».

У 1861 р. Дезіре-Альбер Барр, створюючи марку «Гермес» (для Греції), прямував безпосередньо за мистецьким зразком свого батька Жан-Жака Барра. Нові художні рішення, що базуються на цьому прототипі, можна побачити на марках багатьох країн як у ХІХ ст., так і у ХХ ст. Так, на австрійській газетній марці 1899 р. зображена голова Гермеса «Рисунок 8». Одним з найкращих варіантів цього типу середини минулого сторіччя є чудовий малюнок Італії в образі жіночої голови в короні з міських стін (за зображенням на стародавній монеті із Сиракуз), створений Вітторіо Грассі 1953 р. «Рисунок 9».

Алегорична жіноча постать Британії зі щитом, що була вперше відтворена на марках деяких британських колоній у 1851 р. Вільямом Гемфрізом (Барбадос, 1857 р.) «Рисунок 10», стала прототипом для значної кількості варіантів зображень – «Гельвеції» (Швейцарія, 1854 р., за малюнком І. Рісс 1881 р.) «Рисунок 11», «Ліберії» (1860 р.), «Іспанії» (1873 р.) та ін. Причому нерідко повторювалися з невеликими змінами не лише мотив, а й поза, поворот та багато графічних елементів рисунка прототипу.

Повторення малюнка на марках кількох різних номіналів, а деколи й цілих маркових випусків різних років, у філателістичній термінології формулюється як «тип марковий» (Гонцар та Рипела, 2017, с.188). Деякі з таких типів превалювали на стандартних випусках упродовж багатьох десятиліть. Наприклад, у Німецькій імперії тип «Німеччина» 1900–1922 рр. (символічна постать «Німеччина» за малюнком П. Вальдраффа на марці Німеччини 1905 р.) «Рисунок 12», у Франції тип «Сівачка» 1903–1938 рр. та 1960–1961 рр. (символічна постать «Сівачка» за малюнком О. Роті на марках Франції 1906 р., гравер Е. Мушон «Рисунок 13» та 1960 р., гравер Ж. Піель), у Норвегії тип «Поштовий рожок» (1872 р.), у Португалії типи «Жниця», «Лузіади» (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.31). Тип марки «Селянин» (малюнок за скульптурою І. Шадра на марці СРСР Першого золотовалютного випуску, 1923 р.) «Рисунок 14» на стандартних марках СРСР у обігу був не такий тривалий час, як згадані раніше сюжети інших країн, а лише кілька років, проте вирізнявся оригінальністю мистецького підходу (гравійовані відтворення спеціально створеної із цією метою скульптури) і нетрадиційним виробом особи для зображення на марці.

Рисунок 7–14 – Поштові марки Франції, Греції, Італії, Барбадоса, Швейцарії, Німеччини, Франції, СРСР

Отже, портрети монархів, правителів і алегоричні та символічні постаті й зображення – традиційні сюжети стандартних марок з часів класики марковидання. Не менш часто на подібних випусках трапляються й герби держав, міст, провінцій та ін. (державний герб

Російської імперії з емблемою пошти за гравюрою Ф. Кеплера на першій російській марці 1857 р.) «Рисунок 15».

Наступний варіант сюжетів – зображення географічних карт. Перша з цієї добірки – марка Панами (1887 р.) із зображенням карти Панамського перешийку. Одинадцятьма роками пізніше була відтворена карта Венесуели на її марці. Згодом на знаках поштової оплати й інших держав з'явилися зображення їхніх територій (карта країни на марці Ірландії 1923 р. за малюнком Дж. Інграм) «Рисунок 16».

На марках багатьох країн головним елементом зображення виступає цифра вартості у поєднанні зі шрифтом та орнаментальним обрамленням. Знак поштової оплати з цифрою номіналу «4» – перша марка кантону Цюрих (Швейцарія, 1843 р.) «Рисунок 17», друга марка також з першого випуску Бразилії (1843 р.) «Рисунок 18». За загальними обрисами графічної композиції її малюнок – «велика цифра номіналу у горизонтальному овалі» (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.22). Марка із серії трьох номіналів (30, 60, 90 бразильського старого рейсу) увійшла до філателістичної термінології під назвою «Bulls Eye» (око бика). До речі, каталогізовані наступні випуски пошти Бразилії подібного сюжету, але все ж такі інакші: другий – 1844–1846 рр. «козяче око» з косою цифрою номіналу у прямокутнику із закругленими всередину кутами; третій – 1850 р. «кошаче око» з малими прямими цифрами номіналу у горизонтальному овалі у формі розетки.

Наприкінці 40-х та на початку 50-х років XIX ст. рисунки цього жанру з'явилися на марках низки німецьких держав – Баварії, Ганноверу, Саксонії, Бадену, Вюртембергу та пошти сімейства князів Турн і Таксіс. У подальшому сюжети цього жанру використовувались поштовими адміністраціями різних країн: Мексики цифра «2» у вертикальному овалі (1886 р.); Німеччини випуск у зв'язку із інфляцією та підвищенням поштових тарифів (1923 р.); Нідерландів цифра «8» в орнаментованій рамці (1957 р.).

На початку 50-х років XIX ст. класичні універсальні марки не всі відповідають ознакам лише стандартних випусків. Про різноплановість сюжетів, які все більше обирали статус тематичних (пейзаж, флора, фауна), а згодом і познач комеморативності (з 1871 р.), вважав відомий український філателіст, Голова Асоціація філателістів України Володимир Бехтір (Бехтір, 2006, с.40–41). Для прикладу, марка 1864 р. випуску Великого герцогства Мекленбург-Шверінського (у складі Німецького, Північно-німецького союзу та Німецької імперії з 1815 р. до 1918 р.) із гербом – головою бика «Рисунок 19». Наявні чіткі ознаки і стандарту, і водночас тематики – як геральдики, так і фауни. До речі, голова бика (зубра або тура) із герба країни стала мотивом малюнка перших стандартних поштових марок Молдавського князівства (1858 р.), з 1862 р., одночасно вони вважаються першими марками Румунії. Отримавши філателістичну назву «бичача голова» (рум. Cap de bour), ці марки вважаються рідкісними і оригінальними з причин невеликого накладу, а також знищення залишків першого випуску «Рисунок 20» (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.22).

На марці Західної Австралії автор зобразив чорного лебедя (1854 р.) «Рисунок 21», а вперше зображення величного птаха з'явилося на марках країни ще у 1854 р. і на багато років стало емблемою цієї британської колонії. Своєрідними символами інших країн стали бобер – на канадській марці 1851 р., апельсинове дерево – на марці Оранжевої республіки (Південна Африка 1868 р.), птах квезаль – на поштових мініатюрах Гватемали (із 1879 р.).

У 1862 р. на марках Нікарагуа з'являється малюнок гірського пейзажу, а п'ятьма роками пізніше на марках Сальвадору – зображення вулкану Сан-Мігель; кокосова пальма й цукрова плантація – на малюнках кубинських марок 1899 р. Тобто за класифікацією вище названі знаки поштової оплати слід з упевненістю назвати тематичними випусками.

Рисунок 15–21 – Поштові марки Російської імперії, Ірландії, Швейцарії, Бразилії, Північно-німецького союзу, Румунії, Західної Австралії

Отже, як правило, стандартні марки одноколірні і невеликого формату, що здешевлює їх виробництво і відповідає їхньому призначенню. Відмінність масових від комеморативних (пам'ятних) марок полягає в тому, що стандартні, як правило, друкують приблизно 1–3 сюжети з різними номіналами, аналогія близька до наявності грошових знаків стандартного випуску.

У багатьох країнах світу малюнки стандартних марок майже не змінювалися десятиліттями. Так, у Норвегії стандартні поштові марки із зображенням цифри у поштовому ріжку випускаються з 1872 р. до тепер (останній випуск 02.03.2017 р.) (Colnect. Удобная в обращении частная коллекция, 2020).

Перша марка Російської імперії від 1857 р. була також стандартним випуском. Протягом 1857–1917 рр. було введено до поштового обігу 23 випуски, змінювались номінали, кольори, розміри, перфорація, папір, деякі елементи декору, тоді як сюжетна лінія (державний герб, імператорська корона та поштові та телеграфні (додали у 1889 р.) знаки, розміщені у медальйоні) не змінювалась (Крамаренко, 2011, с.12–18). Поштою СРСР перший випуск стандартних марок був здійснений у жовтні 1923 р. за номіналами 1, 2, 3 коп. із зображенням робітника, селянки і червоноармійця. Протягом 1923–1991 рр. було введено до обігу 12 серій стандартних марок.

За весь період існування стандартної марки на ринку поштових послуг було видано майже 135 тис. сюжетів (1840–2020 рр. січень-квітень міс.). Крива кількісних показників випусків визначає пікові дати: 1920 р. – 12,1 тис., 1950 р. – 13,7 тис., наступні десятиріччя від 7 до 10 тис. сюжетів «Рисунок 22».

Як зазначав В. Бехтір: «[...] Проте якщо у XIX ст. та на початку XX ст. стандартні випуски істотно різнилися з марками тематичними, а тим більше комеморативними, то дедалі, тим активніше запозичували в них певні ознаки [...]» (Бехтір, 2006, с.42). Слід зазначити, що у загальному обсязі випусків стандартні марки займають 15%, а комеморативні – 65%, інші (за технологічним призначенням 25 видів) – 15%.

Підтвердженням цього спостереження може стати проведений нами аналіз каталогізованих емісії держав світу стандартних випусків у 2020 р. (січень-квітень) (Colnect. Удобная в обращении частная коллекция, 2020).

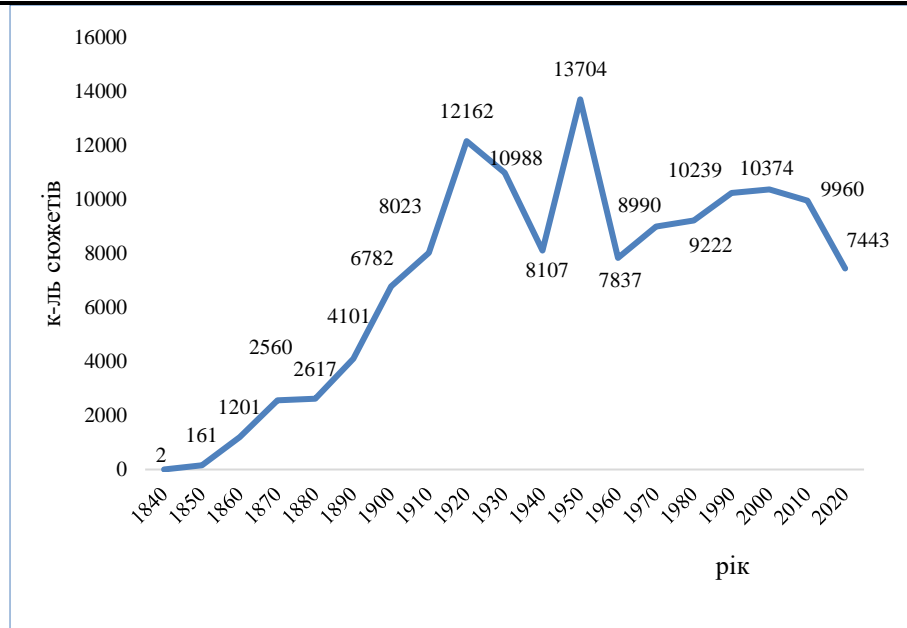

Рисунок 22 – Випуски стандартних марок державами світу з 1840 р. до 2020 р.

Таблиця 1

Аналіз стандартного випуску у 2020 р. за тематичним спрямуванням

п/п	тематика	кількість випусків	держави
1	археологія	8	Перу, Туркменістан
2	архітектура, вітражі, водонапірні вежі, маяки, канатна дорога	23	Австрія, Азербайджан Сербія, Перу, Португалія Туркменістан, Швеція
3	банкноти	3	Литва
4	герби	6	Латвія, Монако
5	глави держав, королеви, принци, королівські сім'ї	2	Великобританія, Монако
6	національні парки, монастирі, музеї,	5	Австрія, Аргентина, Португалія, Сербія
7	національний одяг (головні убори, костюми, їжа, свята)	20	Австрія, Словенія
8	прапор держави	2	Андорра, Естонія
9	пейзажі, річки, печери, водоспади, гори	14	Австрія, Аргентина, Канада, Перу, США
10	поштові послуги, Інтернет	2	Нідерланди, Сербія
11	схвалення глобальних екологічних проєктів	3	Японія
12	фауна (тварини, птиці, риби)	40	Австрія, Бельгія,

			Олдерні (один з Нормандських островів, частина володіння Британської корони Гернсі), Перу, Сінгапур, Чеська Республіка, Узбекистан
13	флора (квіти, фрукти)	64	Німеччина, Ізраїль, Перу, Румунія, Сербія, США, Туркменістан, Чеська Республіка
Всього:		192	27

Усього введено 192 випуски (без урахування накладу та різнотипів друку) 28 державами світу, які є членами Всесвітнього поштового союзу. Серед звичайних тематик – державний прапор, герб, портрети осіб королівських сімей, глав держав та уряду, пам’ятки архітектури, народне мистецтво, флора та фауна. Розроблені нові сюжетні лінії – археологічні знахідки (Туркменістан 2020 р.) «Рисунок 23», паперові гроші (Литва 2020 р.) «Рисунок 24», пейзажі (річки, печери, водоспади, гори), послуги пошти та Інтернету, схвалення глобальних екологічних проєктів (Японія 2020 р.) «Рисунок 25». Це свідчить про розширення тематичного спрямовування стандартних випусків, а саме межа між стандартним і тематичним випуском за рік зростається на 15,6%, тобто близько одна шоста випусків має нове тематичне навантаження. Отже, стандартні марки своїми сюжетами стають все привабливішими.

Рисунок 23–25 – Поштові марки Туркменістану, Литви, Японії

І ще одне аналітичне спостереження – частота введення нового мотиву стандартного випуску. Вище згадувались поштові випуски (кінець XIX – перша половина XX ст.) держав, які не один десяток років не змінювали мотив: Німеччина – 22 роки, Франція – 35 років, Норвегія – понад 140 років, СРСР – 6 років. Але з часом термін життєвого циклу мотиву «стандарту» значно скоротився «Рисунок 26». За основу взято період з 2000 по 2020 рр., (результат 2020 р. прогнозний). За проаналізований період тематичне спрямування коливається від 209 до 288 мотивів, кількість держав емітентів від 76 до 113, період введення нового сюжету становить 1–2 роки, максимально 5 років (2013–2018 рр.) (безумовно для кожної країни цей термін виключно індивідуальний).

За двадцять дев’ять років пошта України ввела дев’ять стандартних випусків, приблизно три випуски на рік «Таблиця 2» (Крамаренко, 2011, с.286–288; 6, с. 86–87, 90, 93, 97, 103, 106, 108].

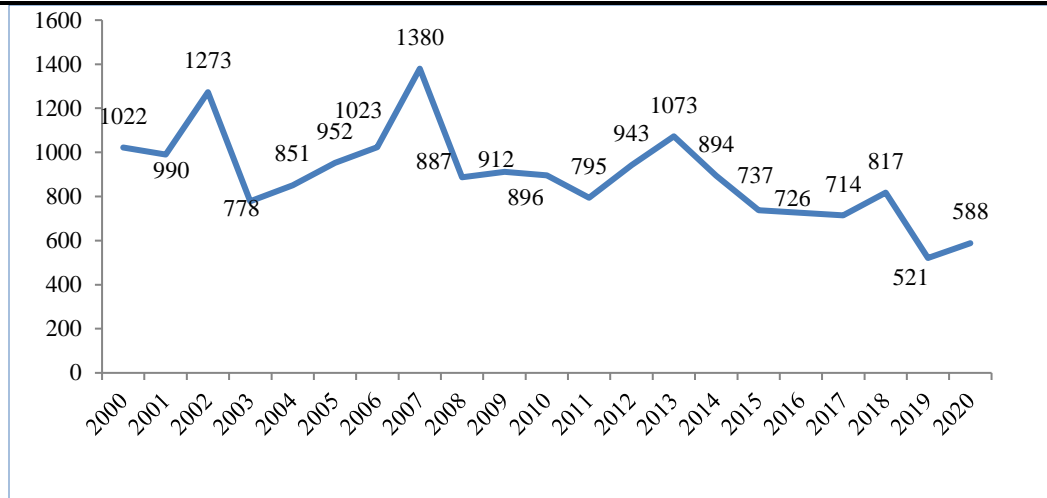

Рисунок 26 – Кількість стандартних випусків з 2000 по 2020 р.

Таблиця 2

Аналіз стандартних випусків України 1992–2018 рр.

Випуск	рік	кіль-ть сюжетів,	назва, зображення, номінал, наклад
I	1992 р. (травень – листопад) 1993 р. (вересень)	1	 <p>«нарбутівки»: 8 номіналів: 50, 70 коп., 1.00, 2.00, 5.00, 10.00, 20.00, 50.00 купоно-карбованець, різні кольори, загальний наклад – 278,4 млн. од.</p>
II	1993 р. грудень	5	 <p>Етнографія «Давня Україна»: косарі, чумаки, чабан, жниці. 5 номіналів: 50, 100, 150, 200, 300, 500 крб., загальний наклад – 152,7 млн. од.</p>
III	1994 р. травень-липень	8	 <p>Етнографія «Давня Україна»: чабан, чумаки, жінці, косарі, орачі, рибалка, пасічник, гончар. 8 літерних номіналів (номінали на момент введення в обіг): «А» (5 т. крб.), «В» (100 крб.), «Б» (10 т. крб.), «Г» (250 крб.), «Д» (100 крб.), «Ж» (0,15 \$), «Е» (1800 крб.), «Є» (0,2\$), наклади – масові.</p>
IV	1995 р. грудень - грудень 1999 р.	3	 <p>«Міський транспорт»: тролейбус, трамвай, автобус. 3 літерних номінали (номінали на момент введення в обіг): «І» (1000 крб.), «К» (3000 крб.), «З» (3000 крб.), наклади – масові.</p>
V	2001 р. квітень -	9	«Квіти і символи»:

	2006 р.; 2002 р. – 2004 р.		 <p>мальва, чорнобривці, соняшник, гілка калини, колоски пшениці, малий державний герб України, бузок, шипшина. 9 літерних номіналів (номінали на момент введення в обіг): «В» (10 коп.), «Д» (30 коп.), «Е» (0,13 \$), «Ж» (0,49 \$), «Є» (0,66 \$), «Р» (2,0 \$), «С» (0,15 \$), «L» (0,5 \$), наклади – масові.</p>
VI	2002 р. червень – жовтень 2006 р.	9	<p>«Квіти і символи»: барвінок, мальва, чорнобривці, волошка, горошок пахучий, мак, настурція, біле латаття, братки. 9 номіналів: 5 коп., 10 коп., 30 коп., 45 коп., 65 коп., 1 грн., 25 коп., 70 коп., «N» (0,3\$), наклади – масові.</p>
VII	2007 р., лютий 2008 р., березень 2009 р., червень 2011 р.	21	 <p>«Домашнє начиння», «музикальні інструменти»: горщики-двійнята, солом'яний коник, свіщик, джбан, прядка, сулія, куманець, ківш, глечик, свічник, бичок, каламар, кварта, лялька, люлька, кахля, кисет, порохівниця, бандура, супниця. 21 номіналів: 1, 3, 5, 10, 50, 60, 70, 85 коп., 1, 2 грн, «Ж» (0,49 \$), «Є» (0,66 \$), «R» (0,75 \$), «P» (2 \$), 30 коп., 1,5, 1,90, 2,20, 6 грн., 7 грн. наклади – масові.</p>
VIII	2012 р. (січень- липень), 2013 р. (січень, жовтень), 2014 р. (грудень), 2015 р. (вересень, листопад)	21	 <p>«Листя»: робінія (біла акація), горіх волоський, береза повисла, клен гостролистий, липа серцелиста, бук лісовий, вільха сіра, в'яз гладенький, осика, горобина звичайна, ясен звичайний, гіркокаштан звичайний, дуб звичайний, верба біла, явір, шовковиця біла, груша звичайна, обліпіха крушиновидна, дуб звичайний, дерен справжній, бересклет європейський. 21 номіналів (номінали на момент введення в обіг): 20, 40, 70 коп., 2,50, 3, 4,80, 5, 8, 10 грн., 5, 30, 50 коп., 2 грн., «Ж» (30 грн.), «L» (11 грн.), N (0,50 \$), «G» (0,80 \$), «Є» (0,70 \$), 2 грн., «V» (2,40 \$), «F» (5,40 \$), наклади – масові.</p>
IX	2017 р. (червень, вересень), 2018 р. (березень)	9	 <p>«Герби міст, селищ та сіл України»: «м. Ялта АР Крим», «м. Чоп, Закарпатська обл.», «с. Маринин, Рівненська обл.», «сmt. Клесів, Рівненська обл.», «м. Єнакієве, Донецька обл.», «м. Ніжин, Чернігівська обл.», «сmt. Шацьк, Волинська обл.», «с. Парутине, Миколаївська обл.», «сmt. Локачі, Волинська обл.».</p>

			9 номіналів (номінали на момент введення в обіг): «V» (4 \$), «Т» (0,4 \$), «Н» (0,5\$), «М» (0,5\$), «L» (2,5\$), «F» (8\$), «X» (10\$), «Р» (2 \$), «D» (8 грн.), наклади – масові.
--	--	--	---

Марки першого випуску до поштового обігу вводились поетапно, протягом 1992–1993 рр., номінали у купоно-карбованцях (Бехтір. ред. 1997, с.17–18). Художник В. Дворник вибрав ескіз марки Української Народної Республіки зразка 1918 р. номіналом у 30 шагів. Автор 30-шагової купюри, був талановитий і самобутній художник, шрифтовик, видатний графік, професор Георгій Нарбут. У центрі малюнка він зобразив портер дівчини у віночку з польових квітів і колосків пшениці. Образ дівчини у традиційно-національному дівочому вбранні уособлював народний український образ (Орехова, 2015, с.132). «Нарбутівки» – таку назву отримали ці марки серед колекціонерів (Фурман, 2003, с.96). Слід згадати про перші поштові марки Української Народної Республіки. Це марки-шагівки, які були введені до поштового обігу у 1918 р. (5 номіналів у шагах), за технологічним призначенням класифіковані як «марки-гроші», тобто не є стандартними, а все ж таки були першими, відображали символи державності та віддзеркалювали національні традиції та особливості.

Другий (1993 р.) і третій (1994 р.) стандартні випуски мали загальну тему – Етнографічні сюжети «Давня Україна» (Бехтір. ред. 1997, с.34–35). Автор тринадцяти сюжетів відомий український художник і письменник Ю. Логвін. Ось як про нього зазначив в одній із своїх популярних книг відомий колекціонер, професіональний філателіст В. Фурман: «[...] Спадкоємець кращих традицій національної графіки, визнаний майстер поштової мініатюри, майстер композиції, маститий художник із родинною жагою до історії та етнографії [...]» (Фурман, 2003, с.108).

Сюжетні лінії цих випусків відображають буденну працю селян – косарів, чумаків, чабанів, жниць, орачів, пасічників, рибалок, гончарів, тому марки і отримали відповідну назву. Кожна марка відображає типові персонажі того чи іншого регіону. Так, на марці «косарі на Південній Буковині» зображені селяни на косовиці. Наступний сюжет «слобожанські чумаки по дорозі з Криму» – п'ять маж (чумацьких возів) прямують курним степовим шляхом повз кургану з кам'яною бабою. На марці «чабан» зображений чабан із отарою овець на Півдні України – Таврії. Граючи на сопілці він утримує довгу гирлигу, яка є невід'ємним інструментом і символом вівчарства.

Наступна марка «пасічники» відображає пасіку, на якій біля вуликів-дуплянок (пнями) працюють бджоларі. На тлі марки «жниці» художник продемонстрував епізод жнив. У центрі зображені жінки, які серпами жнуть пшеницю. Прототипом жниць стали селянки Черкащини.

Мотив марки «орачі» відображає плугарів із плугами із запряженими в них парою волів, яких поганяють погоничі, на пагористому подільському лані. Незвичайний сюжет марки «рибалка». Задумка художника полягає в тому, щоб передати давній спосіб рибальства на сома. На малюнку зображений рибалка в човні-довбанці на Дніпрі, якій за допомогою клокуши (її звуки імітує квакання ропавки), вудить сома (Бехтір, ред. 1997, с.39–40).

Гончарство – тема наступного сюжету поштової стандартної марки, яка характеризує традиційний вид господарської діяльності та мистецької культури українців. У центральній частині марки автор зобразив фігуру гончара, який на гончарному крузі створює глиняний глечик. На другому плані представлені горщики, макітри, куманці, полумиски, жбани – одні

із найбільш уживаних видів глиняного посуду українців. У господарстві вони практично незамінні, оскільки мають широку сферу застосування, міцно пов'язані з традиційною кулінарією.

Отже, два випуски серії «Давня Україна» красномовно ілюструє культуру і побут українського народу. Щодо технологічних особливостей, то починаючи з третього випуску були введені літерні номінали, де кожна буква позначала тариф певного виду поштового відправлення. Відображати літеру як еквівалент відповідної грошової суми це світова практика періодів економічної нестабільності. Такий спосіб дозволяє раціонально використовувати вже надруковані наклади, контролювати залишки та своєчасно реагувати на зміни тарифної політики.

Поштові мініатюри четвертого «стандарту» (1995 р.) присвячені сучасному міському транспорту. Ідея художника Василя Дворника полягала у тому, щоб представити не тільки автомобільний транспорт вітчизняного автовиробника, але й поєднати із впізнаваними архітектурними пам'ятками міст Дніпра, Луганська, Львова (Крамаренко, 2011, с.153). Ніжні кольори марок фіолетово-блакитний, світло-зелений, рожево-ліловий підібрані не випадково, вони додають зображенням асоціації квітучого міського пейзажу. До речі, колір відіграє важливу роль в процесі створення мініатюри. Як бачимо, саме ідея та втілені сюжети, ніби то свавільно розкривають іншу функцію поштової марки – рекламну. З точки зору теорії маркетингу, це такий собі рекламний «флаєр» для поштового відправлення, який подорожує світом. Але це тема для окремого наступного дослідження.

Квіти та рослини (флора) – найулюбленіша тема шанувальників поштової мініатюри, а для видавців марок, можливість якомога більше розповісти про державу. Безумно, та чи інша рослина може бути пов'язана із символікою держави, але мова йдеться не про декор, а про тематичне спрямування сюжетної лінії марки. Починаючи з 40-х років ХХ ст. флору як тематичний напрямок активно зображали на тлі марок стандартного випуску (Словаччина, 1944 р.).

Спираючись на світовий багаторічний досвід, художня Рада Видавництва «Марка України» затвердила перші ескізи серії «Квіти», які були введені у квітні 2001 р. (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.34–35). Величні мальви, казкові чорнобривці, гілка червоної калини, квітка сонця – соняшник, колоски пшениці відкрили п'ятий стандартний випуск марок. Автор серії О. Калмиков – видатний сучасний український художник. В. Фурман помітив «[...] Поєднуючи фотографію, акварель і комп'ютерну графіку, художнику вдалося створити органічні сюжети. Сполучення легкого блакитного і зеленого додало мініатюрам природності і ніжності [...]» (Фурман, 2003, с.199). Випуск серії продовжили протягом наступних чотирьох років. У 2006 р. ввели шостий «стандарт», який підніс красу квітучого бузку, запашної шипшини, червоного маку, віночків синьої волошки, духмяного горошку, помаранчевої настурції, «русалчиної квітки» – білої лататті (Крамаренко, 2011, с.287). Відомо, що квіти визначають давні зв'язки з народними обрядами, фольклором, етнічними традиціями.

Тематику «флора» продовжили у восьмому випуску – «Листя» (2012, 2013, 2015 рр.). Український художник В. Таран створив 21 сюжет рідкісних видів, а також червонокнижних рослин та цінних порід клена, осики, бука лісового та ін. (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.86–87). Отже, у національній традиції символічне значення багатьох дерев і рослин відображають традиційну українську культуру. Так, дуб уособлює силу і довговічність, сосна – життєву силу, плодючість, верба вважається прадеревом життя і асоціюється з пробудженням природи і весною. Національним символом України є калина,

яка поєднує в собі символіку сонця, вогню, неперервності роду, дівочої краси та вічної любові.

Надзвичайні марки сьомого стандартного випуску (2007–2011 рр.) (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.64–65). Художниці К. Штанко та Н. Фандікова на тлі поштових марок відтворили домашнє начиння – побутові речі, посуд, загалом два десятки предметів домашнього вжитку (прядка, сулія, свічник, ківш) та музичний інструмент (бандура). Переважну частину серії присвятили виробам із гончарної глини, а саме різноманітним предметам побуту (каламар), посуду (горщики-двійнята, джбан, куманець, глечик, кварта), іграшок (свищик, бичок), кахлів. Отже, народна культура ретельно зберігається, вивчається і популяризується за допомогою поштових мініатюр.

Тематичне направлення дев'ятого випуску – геральдика сучасної України. Серія отримала відповідну назву «Герби міст, селищ та сіл України». 10 червня 2017 р. серію відкрила поштова марка «м. Ялта, АР Крим». Введені наступні марки, присвячені восьми містам та селищам, а саме Ніжина (Чернігівська обл.), Єнакієвого (Донецька обл.), Чопа (Закарпатська обл.), селищ міського типу Клесів (Рівненська обл.), Шацьк (Волинська обл.), сіл Маринин (Рівненська обл.) та Парутине (Миколаївська обл.). Сьогодні серія знаходиться у подальшій розробці.

Нова концепція розроблена за участі фахівців «Укрпошта», експертів з геральдики та художниці Наталі Андрійченко (Гонцарюк та Рипела, 2017, с.114–115). Мета – популяризація символіки українських населених пунктів. На тлі марок відображені герби населених пунктів, тобто єдиних за своєю назвою, що, серед іншого, відомі за певними історичними подіями, фольклорними чи літературними джерелами. І якщо розташувати ці марки за місцем географічного знаходження населених пунктів та міст, викреслюється карта України. Отже, серія не закінчена, вважаємо, що найближчим часом пошта України розширить випуски на геральдичну тематику.

Таким чином, поштова марка віддзеркалює історико-культурну спадщину держави та перспективи розвитку культури в усьому світі. Виконуючи свою головну функцію – технологічну, поштова марка з елементами символічного навантаження автоматично формулює не менш важливу – атрибутивну. У такому сенсі вона є не просто художньою мініатюрою, вона виступає у якості своєрідної матриці, яка володіє здатністю зв'язати історію із сьогоденням. Її зображальний аспект надає можливість сприйняття інформації, яка відіграє важливу роль у процесі науково-пізнавальної, державотворчої діяльності.

Завдяки широкому розповсюдженню у світі, та спираючись на комунікативну функцію поштової марки, цілком доцільно, що на її тлі відтворені символи державності – прапор, герб, національна валюта, географічні карти території, будівлі парламенту, або законодавчого органу, національні пам'ятки, портрети національних та політичних лідерів, які свідчать про суверенітет держави. Як спосіб осмислення минулого та сприйнятті сучасного, поштова марка виражає єдину концепцію: історична пам'ять – художній образ – суверенітет держави.

Бібліографічний список

- Бехтір, В.Г., 2006. Такі різні «стандарты». *Філателія України*, 1, с.39–42.
Бехтір, В.Г., ред. 1997. *Каталог поштових марок України*. Київ: Укрпошта.
Бокарева, Ю.С., 2007. Символічне навантаження поштової мініатюри як об'єкту графічного дизайну. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв*, 5, с.3–6.
Бродский, В.Я., 1968. *Искусство почтовой марки*. Ленинград: Художник РСФСР.

- Владинец, Н.И., 1975. *Филателия*. Москва: Связь.
- Гонцарюк, І.В. та Рипела, Д.В., 2017. *Каталог поштових марок (1918–2017)*. Братислава.
- Граллert, В. и Грушке, В., 1977. *Филателистический словарь*. Пер. с немецкого Ю. М. Соколова и Е. П. Сашенкова. Москва: Связь.
- Загорский, В.Б. и Киржнер, И.Л., ред. 2009. *Каталог почтовых марок. Россия, РСФСР, СССР. 1857–1991*. 3-е изд. Санкт-Петербург: Стандарт-коллекция.
- Крамаренко, М.А., 2011. *Украина. Каталог почтовых марок, 1866-2010*. Донецк: Новый мир.
- Левітас, Й.Я. и Басюк, В.М., 1975. *Все про марки*. Київ: Реклама.
- Орехова, С.Е., 2019b. Филателия в контексте: культура, мировоззрение, язык. В: К.Б. Шадманова, ред. 2019. *Язык и общество в поликультурном пространстве XXI века: проблемы и решения*, Материалы конф., г. Бухара 11-12 октября 2019 г. Бухара: "Sadridin Salim Buxoriy" Durdoni nashriyoti, с.33–39.
- Орехова, С.Е. 2019a. Роль та функції поштових марок України в процесі державотворення. В: Київська наукова суспільнознавча організація, 2019. *Роль суспільних наук у забезпеченні стабільності розвитку глобальних світових процесів у XXI ст.:* Матеріали міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 5–6 квітня 2019 р. – Київ, с.20–25.
- Орехова, С.Е., 2015. Ювілей поштових марок-грошей Української Народної Республіки (особливості монетарної політики). *Вісник Маріупольського державного університету. Серія : Філософія, культурологія, соціологія*, 10, с.129–140.
- Рейн, Л., 1967. История и марки. По страницам научных журналов. *Филателия СССР*, 5, с.16.
- Фурман, В., 2003. *Общегосударственные стандартные почтовые марки Украины*. Киев: Марка України.
- Colnect. *Удобная в обращении частная коллекция*, 2020. Доступно: <<https://colnect.com/ru/stamps/countries>> (дата обращения 10 апреля 2020).
- Oriekhova, S., 2019. European practices of issuance of stamps: historical and cultural aspects. In: Yu. Dobrolyubskaya, O. Likhachova, S. Oriekhova and O. Prysiazniuk, 2019. *The role of history and archaeology in the aspects of the development of the modern world*. Lviv – Toruń: Liha-Pres, p. 47–67.

References

- Bekhtir, V.H., 2006. Taki rizni «standarty» [Such different "standards"]. *Filateliia Ukrainy*, 1, p.39–42.
- Bekhtir, V.H., ed. 1997. *Kataloh poshtovykh marok Ukrainy*. Kyiv: Ukrposhta.
- Bokarieva, Yu.S., 2007. Symvolichne navantazhennia poshtovoi miniatiury yak ob'ektu hrafichnoho dyzainu [Symbolic loading of a postal miniature as an object of graphic design]. *Bulletin of kharkiv state academy of design and arts*, 5, p.3–6.
- Brodskiy, V.Ya., 1968. *Iskusstvo pochtovoy marki [The art of a postage stamp]*. Leningrad: Khudozhnik RSFSR.
- Furman, V., 2003. *Obshchegosudarstvennye standartnye pochtovyie marki Ukrainy [National standard postage stamps of Ukraine]*. Kiev: Marka Ukraïni.
- Grallert, V. and Grushke, V., 1977. *Filatelistscheskiy slovar [Philatelic Dictionary]*. Translated from German by Yu.M. Sokolova and Ye.P. Sashenkova. Moskva: Svyaz.
- Hontsariuk, I.V. and Rypela, D.V., 2017. *Kataloh poshtovykh marok (1918–2017) [Catalog of postage stamps (1918–2017)]*. Bratyslava.

- Kramarenko, M.A., 2011. *Ukraina. Katalog pochtovykh marok, 1866-2010*. Donetsk: Novyy mir.
- Levitas, Y.Ya. and Basiuk, V.M., 1975. *Vse pro marky*. Kyiv: Reklama.
- Orekhova, S.Ye., 2019. Filateliya v kontekste: kultura, mirovozzrenie, yazyk [Philately in context: culture, worldview, language]. In: K.B. Shadmanov, ed. 2019. *Language and society in the multicultural space of the XXI century: problems and solutions*, Bukhara, October 11-12, 2019. Bukhara: "Sadridin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, p.33–39.
- Orekhova, S., 2019. European practices of issuance of stamps: historical and cultural aspects. In: Yu. Dobrolyubskaya, O. Likhachova, S. Orekhova and O. Prisyazhniuk, 2019. *The role of history and archaeology in the aspects of the development of the modern world*. Lviv – Toruń: Liha-Pres, p. 47–67.
- Orekhova, S.Ye., 2019. Rol ta funktsii poshtovykh marok Ukrainy v protsesi derzhavotvorennia [The role and function of postage stamps of Ukraine in the process of state creation]. In: Kyiv Scientific Social Science Organization, 2019. *The role of social sciences in ensuring the stability of global world processes in the XXI century*: Proceedings of the International scientific-practical conference, Kyiv, April 5-6, 2019, p.20–25.
- Orekhova, S.Ye., 2015. Yuvilei poshtovykh marok-hroshei Ukrainskoi Narodnoi Respubliki (osoblyvosti monetarnoi polityky) [Anniversary postage «stamps-steps» Ukrainian National Republic (especially monetary policy)]. *Visnik Mariupol's'kogo derzhavnogo universitetu. Seriia: Filosofiia, kulturologiia, sociologiia*, 10, p.129–140.
- Reyn, L., 1967. Istoriya i marki. Po stranitsam nauchnykh zhurnalov [History and brands. Through the pages of scientific journals]. *Filateliya SSSR*, 5, p.16.
- Stamp catalog. Countries List, 2020. *Colnect. Easily manage your personal collection*. [online] Available at: <<https://colnect.com/ru/stamps/countries>> (Accessed 10 April 2020).
- Vladinets, N.I., 1975. *Filateliya [Philately]*. Moskva: Svyaz.
- Zagorskiy, V.B. and Kirzhner, I.L., ed. 2009. *Katalog pochtovykh marok. Rossiya, RSFSR, SSSR. 1857–1991 [Catalog of postage stamps. Russia, RSFSR, USSR. 1857-1991]*. 3rd ed. Sankt-Peterburg: Standart-kollektsiya.
- Стаття надійшла до редакції 14.05.2020 р.

S. Orekhova

STATE SYMBOLS ON STAMP STAMPS: WORLD STANDARDS

The article is devoted to a detailed analysis of issues of postage stamps of the world during the first half of the XIX - beginning of the XXI century. The study is based on the study of the image content of postage stamps of the standard type, which are the most widespread and intended for long-term technological use. The main content of the study is the analysis of symbols of statehood on the background of postage stamps, which act as a carrier of historical information. The postage stamp reflects the historical and cultural heritage of the country and the prospects for the development of culture around the world. Performing its main technological function, a postage stamp with elements of symbolic load automatically formulates – attributive. In this sense, it is not just an artistic miniature, it acts as a kind of matrix that has the ability to connect history with the present.

The plots of postal issues cover significant events in the history of the state, with their assistance the historical and cultural heritage is popularized. Therefore, the postal administration of Ukraine is directly interested in the plots depicted in postal issues. Due to its wide distribution in the world, and based on the communicative function of the postage stamp, it is advisable to reproduce the symbols of statehood - flag, coat of arms, national currency, maps, parliament or

legislature, national monuments, portraits of national and political leaders who testify to the sovereignty of the state. As a way of understanding the past and perceiving the present, the postage stamp expresses a single concept: historical memory - artistic image - the sovereignty of the state.

Possessing a semiotic aspect, the postage stamp fits into the general symbolic, symbolic theory of the image both art, and information. The high artistic level and content of the plots are visual forms that encourage the study of national symbols and form a positive attitude of domestic and foreign collectors to the issuing state.

Key words: postage stamps, signs of postal payment, philately.

УДК 37.091.12:005.963(477-25)“1860/1890”

О. О. Салата

ЛІТНІ ПЕДАГОГІЧНІ КУРСИ ТА УЧИТЕЛЬСЬКІ З'ЇЗДИ 1860-1890-Х РОКАХ У КИЄВІ ЯК СИСТЕМА УДОСКОНАЛЕННЯ МАЙСТЕРНОСТІ ВЧИТЕЛІВ

Розкрито діяльність літніх педагогічних курсів та учительських з'їздів у Києві як систему удосконалення майстерності вчителів. Показано, що підвищення кваліфікації вчительства мало важливе значення для загального розвитку освіти в Україні. Система підготовки учителів дала можливість вибудувати неперевну систему удосконалення і підвищення кваліфікації учительських кадрів. Крім того, Київ став центром проведення учительських з'їздів, що давало можливість учительським кадрам обмінюватися досвідом та інноваціями.

Ключові слова: система освіти, учительські з'їзди, літні курси підготовки учителів, система підвищення учительського фаху.

DOI 10.34079/2226-2830-2020-10-28-29-123-132

Досвід функціонування народних шкіл у Києві та організація літніх шкіл для підготовки вчителів початкової школи в умовах реформування системі освіти в Російській імперії є важливим для вдосконалення педагогічної майстерності сучасних освітян. Київ у цей період став одним із центрів здійснення освітньої реформи. Учительські з'їзди, які організовувалися у другій половині XIX ст. знайомили освітян з новими технологіями та методами навчання, а передовий досвід передавався вчителям під час літніх курсів. Ця тема є надзвичайно актуальною ще й тим, що історичний досвід розвитку системи освіти у 1860-1890-х роках є важливим у контексті кризових явищ в усіх сферах сучасного українського суспільства, адже від рівня освіти залежить і розвиток усієї держави.

Значення цих реформ та учительських з'їздів вивчали українські та російські вчені у контексті дослідження системи освіти в Російській імперії. Так, відома українська вчена О.О. Драч, досліджуючи розвиток початкової освіти в Україні в 1861-1917 рр. прийшла до висновків, що цей період був важливим для освіти України. Вона відзначає, що у цей період проводились шкільні реформи, робилися перші кроки щодо заміни станової школи, поширювалася мережа початкових шкіл (Драч, 2000, с.129).

Особливі умови, в яких проводилися учительські з'їзди наприкінці XIX – на початку XX століття в Україні вивчала українська вчена Н.Р. Петрошук. Вона розкрила систему